

Kirkitli Dokumalarda Boy İsimlerinin Önemi

Nuran SAY*

ÖZ

Türkler; Orta Asya'dan başlayıp günümüz Türkiyesine kadar gelen süreçte, kültür varlıklarından (dil, din, sanat,) vs. ödün vermeden yaşamaya devam eden özel insan topluluğudur. Konargöçer dönemlerinde geçtikleri yol boyunca bulunan kayalar üzerine tamkalarını kazımışlardır. Yerleşik kaldıkları süre içinde, kirkitli dokuma, keçe, gibi görsel malzemeler üzerine de bu tamkaları işleyerek pekiştirmişlerdir. Adına im bezeme, yanlış dedikleri görselleri günümüze kadar devam ettirerek gençlerine büyük miraslar bırakmışlardır. Onlara, biz buralardan geçtik şurada yaşadık demişlerdir.

Anadolu'nun her köşesine dağılmış 7-8 bin olduğu söylenen Türk boyları dokuma yapmaya devam etmektedir. Her boyun halısı, kilimi, cicimi sumağı, üzerinde taşıdığı tasarım bakımından farklıdır. Bakıldığında, "Bektik, Çayan, Alayuntlu, vs." olduğu bilinir. Bu durum dokuyucular adına da çok önemlidir.

Konu ile ilgilenen bilim insanlarının, yukarıda anlatılan sebepler nedeniyle buldukları her dokumanın hangi boy'a ait olduğunu yazmaları Türk geleneğine duydukları saygının yanı sıra aidiyet duygusunu da önemsetecektir. Kültürümüzün devamlılığı bu yolla da sağlanabilir. Kültürü olmayan toplum; ailesi ve okuma yazması olmayan insana benzer. Dünya üzerindeki varlığı tartışmalıdır. Her bilim çalışmanı bu durumu göz önünde bulundurmalıdır. Geçmişine ve geleceğine borçlu olduğunu unutmamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Boy, tamka, kaya resimleri, halı, kilim

ABSTRACT

Importance of the Tribe Names in Documents

Turks are the special population who lives without compromising their cultural assets (language, religion, art) through the period that they lived in Middle Asia and the Turkey today. When they were nomads, they scrape their tamgas on the rocks trough the ways that they migrat-

* Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Öğretim üyesi / ANKARA
e-posta: nuran_say@hotmail.com

ed. While they were settled they embroidered those tamgas on visual materials such as kirkitli weavings, felts etc. By carrying the visuals like im, yanish, bezeme until today they leave a big heritage to their adolescent. They show them where they passed through and lived with this heirship.

There are still 7-8 thousands Turkish tribes all over Anatolia continues to weave. All tribes have different designs on their kilims, carpets, cicims and sumacs. It is tangible only by looking those weaving which tribe that they belong (Bektik, Çayan, Alayuntlu). This is very important for the weavers.

Because of the causes that we explain above, It is important for the researchers that are working on this subject to specify which weavings belongs the which tribes to show the respect that they have for the Turkish culture. Our culture will also be carry on with this way. The population without culture is like a person who doesn't have any family or whom cant read and write. Its existence on earth is controversial. Every scientist must be aware of it. They should not forget that they owe this to their past and future.

Key Words: Tribe, tamka, rock paintings, carpet, kilim

Giriş

A masya/Oluz Höyük'te yapılan kazılar, Türklerin Anadolu'ya 1071 yılından çok önce geldiklerini bir kez daha kanıtlayan önemli veriler sunmuştur. (Dönmez 2012: 34). Bu topraklarda uzun zamandır yaşayan insanlar, evren kavramına sahip tek tanrılı Türklerdir. Petroglif adı verilen yazı elemanları içeren kaya resimlerini çizerek günümüze önemli belgeler bırakmışlardır.

Orta Asya'da başlayıp Anadolu'da devam eden petroglifleri dokumalarımızda kullanan kadın atalarımız sembol niteliği taşıyan bu resimlere tamka (damga) ismini vermeye devam etmişlerdir (Önder 2008: 66). Halı, kilim, cicim, zili, sumak gibi kullanım alanları farklı olan dokumalarda kullanılan tamkalar Türklerin çadırlarını ve evlerini doğal olaylar yanı sıra kötü ruhlar, olumsuz enerjilerden de korumaktadır. Her boya ait farklı tasarım özellikleriyle üretilerek anadan kıza gelenek olarak aktarılmaya devam edilmektedir. Olmazsa olmaz ürünler halinde genç kızların çeyizlerinde sonsuza kadar yer almaları, bizim olana sahip çıktığımızın açık kanıtıdır.

Psikolojik, sosyolojik, teolojik anlatımlar içeren bu ürünlerin önemi, boy-lar tek tek incelenmeden pekişmese de, Türkmen ve Yörüklerce ninelerinden dinledikleri hikâyeleri yazılı kaynaklarla karşılaştırdıklarında gerçeğe dönü-

şen yaşamışlıklar olduğu iyi bilinir. Dokumalar kutsallık boyutunda önemsenir. Çünkü boylar bir araya geldiğinde büyük Türk milletini oluşturur.

Çoğu dokuma tespitinde, yukarıda saydığımız nedenlere saygılı olunmadığı, boylardan söz etmeden; il, ilçe, köy adı verilerek dokuma tespitlerinin yapıldığı görülmektedir. Bu durum çok üzücüdür.

“Boylar halinde yaşamak, ya da boy organizasyonları halinde çeşitli siyasi kuruluşlar meydana getirmek, İslâm Öncesi Türk Tarihinin en önemli karakteristik özelliklerinden biridir. Bu boy yapısının sağlamlığı sayesinde Türkler Kadırgan Dağlarından Orta Avrupa’ya kadar çok geniş bir sahaya yayılma imkânı bulmuşlar ve benliklerini kaybetmemişlerdir. Bununla birlikte boylar halinde hayat sürdürmek M.Ö. ki devirlerden XX asrın başlarına kadar Orta Asya’da yaşayan bütün Türk kabilelerinin ortak hayat tarzı olmuştur”(Taşağıl 2004: IX).

“M.Ö. III. yüzyıl, M.S. X. yüzyıl arasında Orta Asya tarihinde söz konusu boylar çok önemli rol oynamışlardır. Her ne olursa olsun boylar tarihimizin özellikle bu devresi için mühim bir temel taşıdır. Onlar olmadan sadece büyük devlet kuranların incelenmesi büyük bir eksikliği meydana getirmektedir” (Taşağıl 2004: 2)

Sanat, kültürün önemli bir bölümüdür. Her buluntu bir değerine referanstır. Anadolu’nun her yerinde varlığını sürdüren 7-8 bin arası Türk boyu yaşamakta olup, ayrı ayrı isimlerini temsil eden tamkalarla kendilerini ifade etmektedir (Türkay 1979: 18; Sümer 1980:1-701; Sakin 2010:1-633). Bektik, Çayan, Çepni vb. her dokuyucu kadın, özünün ne olduğunu bilir. Sorduğunuzda ben Bektik kadınıyım. Çayan kadınıyım. Alayun kadınıyım der. Buna rağmen araştırmacı yazarlarımızın bazıları bu bilgiyi, alanda olmalarına rağmen görmeyip, yazılı kaynaklara ulaşamadıklarını söyleyerek, dokumalarımızı farkında olmadan, kimliksizleştirme durumuna düşerler. Oysa Türkçe yayımlanmış, Osmanlı, Rus, Çin arşivlerini inceleyen Cevdet Türkay, Faruk Sümer, Ahmet Taşağıl, Orhan Sakin, Yusuf Halaçoğlu, Tufan Gündüz gibi bilim insanlarımızın kitapları azımsanamayacak kadar çoktur. Günümüzde, halı kilim üzerinde bulunan bezeme, im, yanış, oyu isimleri değişime uğrasa da biçim olarak, dokuyanlarca asırlardır korunup saklanılmıştır.

(Somuncuoğlu 2008: 212-214)”, Tamka No:1’de bulunan, Karakoyunlu tamkası ile benzerlik göstermektedir. İnsan figürü olan bu resim günümüzde, çakmak kuvvet ve bereket sembolü (Durul 1987:16, 100) yanı sıra Bezeme Çizim No:1 de Gelin şamdanı (Durul 1987: 39) gibi, yazarlar tarafından isimlendirilmişlerdir.

Fotoğraf No: 1

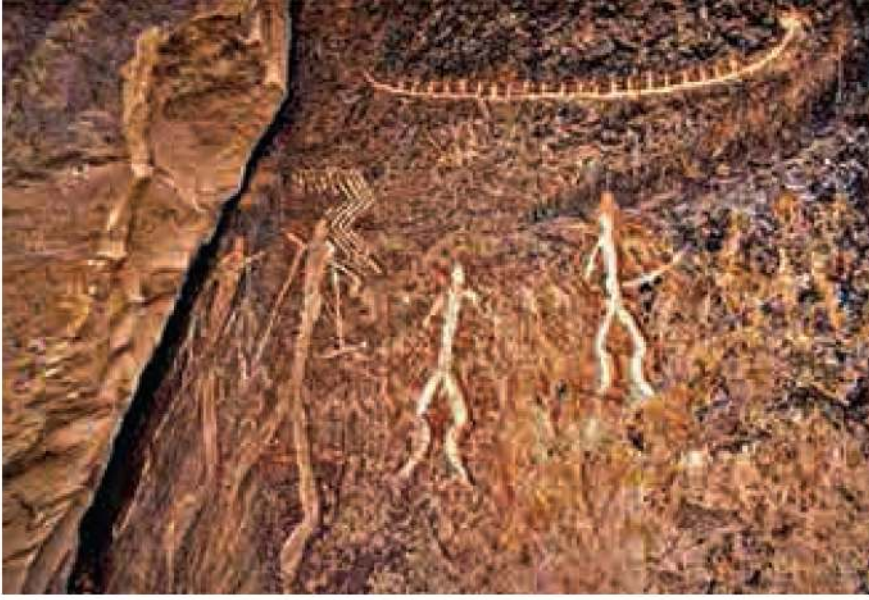
Izmir, Ödemiş Konaklı Beldesindeki Soğukluk Deresinde bulunan taş üzerindeki insan figürü

Tamka No:1

Bezeme Çizim No: 1

Fotoğraf No: 2

Hazar kıyısındaki Gobustan'da 'Büyük taş', 'Küçük taş' ve 'Cıngırdağ' olmak üzere birbirine yakın üç ayrı bölgede bulunan kaya üzerindeki iki çizim Fotoğraf No: 2 (Somuncuoğlu 2008: 442) Bektik ve Alayund ala kiliminde görüldüğü gibi Bezeme Çizim No: 2-3 Fotoğraf No: 3 (Say Özel Arşiv) Alayund heybe dokuma üzerinde de yerini almaktadır.

Bezeme Çizim No:2

Bezeme Çizim No:3

Fotoğraf No: 3

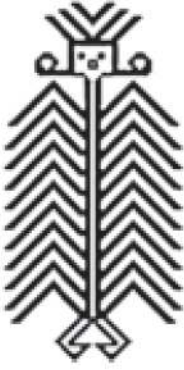

Fotoğraf No: 4

Fotoğraf No: 5

Fotoğraf: 4-5'te "Kalpaktaş alanındaki en çarpıcı resimlerin bulunduğu kısımda, oniki Şaman tören kıyafeti içinde, ellerini gökyüzüne kaldırıp açarak dua eder vaziyette resmedilmişken (Somuncuoğlu 2008: 214-215)", Manas Destanında on iki kızın elleriyle, eğirip ördüğü, ipekli bir yulardan söz edilmesi dikkat çekicidir (Radloff 1995: 139). Aynı figür günümüzde yine Konya Ereğli'de bulunan Çayan boyuna ait halıda Fotoğraf No:6 görülmektedir. Evleri keneden korumak üzere aynı giysilerle ibadet eden figürle Bezeme Çizim No:4 düzenlenmiş olması (Say 2011: 244, 245), dört metre boyundaki bu yaygının asırlar sonra aynı bezeme ile karşımıza çıkması geleneğin mucizevi bir biçimde devamlılığını gösteren olağan üstü bir kanıttır.

Bezeme Çizim No:4

Fotoğraf No: 6

Fotoğraf No: 7

Fotoğraf No: 8

Fotoğraf No: 9

Tamka No: 2

No: 5 Begtili Bezeme
Çizim

No: 6
Bezeme
Çizim

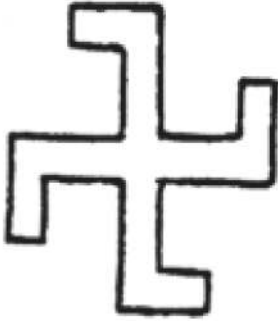

No: 7
Bezeme
Çizim

Fotoğraf no 7, 8, 9 da Alayundlulara ait heybeler üzerinde bulunan Tamka No:2 (Turkay: 1979 554) Begtili, Bezeme No: 5, 6, 7 (Say 1990: 93) sıklıkla kullanılan imler arasındadır.

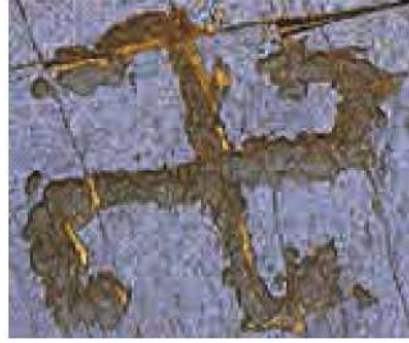
Fotoğraf No: 10

Fotoğraf No: 11

Fotoğraf No: 12

Fotoğraf No: 13

Tamka No: 3 Alayundlu

Gamalı haç (siwastikalar) Buda'nın ("Prens Siddhârtha Gautama M.Ö 558-567'de Kapilavastu'da doğdu Uyanış yani Budha oluşu M.Ö. 523 veya 532, Ölümü M.Ö. 478 veya 487 (Eliade 2007: 86)".) Kurallarının sembolü ve iyi talihin işareti olarak algılanmaktadır Fotoğraf No: 11 (Buckland 2011: 59). Oysa gamalı haç (siwastikalar) Budizm'den önce Fotoğraf No: 12-13 Kırgızistan> Kazarman Saymalı Taş (Somuncuoğlu 2008: 370) üzerinde bulunmaktadır. "Ayrıca son buzul çağı kadın heykelcikler Sibiryadan Baykal gölüne

kuzey İtalya'dan Ren nehrine kadar dağılmış 5 ila 25 santim arası değişen heykelcikler farklı geometrik "sivastika"larla süslenmiştir. Kuzey Asya'da 25.000 yıldan zaman faktörlü simgeler sisteminin Sibiry'a'dan Kuzey Amerika Kızılderililerine kadar yani erken Aurignac kültüründen geç Madeleine (Megalit kültürü tarih öncesi ilkçağ kökenli din olup XX. yüzyıla kadar yaşamıştır) kültürüne kadar sürmüştür. Paleolitik çağda bir tür şamanizmin varlığı bilinmektedir (Eliade 2007: 155, 32, 33, 35)." Türkiye'de Marmaris köylerinde bulunan dokumalar üzerinde Bezeme Çizim No:8 (Say 1990: 88) Alayundlulara ait tamkalar Tamka No:3 (Türkey 1979 : 970; Sümer 1980: 210-211) halen kullanılmaktadır.

Fotoğraf No:14 Altay Özerk Bölgesi oniki hayvanlı Türk takviminin (Sonuncuoğlu 2008: 182) ortasında bulunan Türklere ait bezeme, günümüzde "Shrivasta" Fotoğraf No: 15 ismiyle anılmaktadır. Bu bezeme, başlangıcı sonu ya da ortası olmayan Tibet Budizm'inin en yaygın sembolü olarak bilinmektedir. Buda'nın sonsuz bilgisini temsil ettiğine inanılır (Buckland 2011, 59). Alayund heybeleri Fotoğraf No:7, 8, 9. (Say özel arşiv) üzerinde olduğu gibi, Bektik kilimlerinde de kullanılır Bezeme Çizim No: 9,10,11,12 (Say 1990: 92, 98) Bu biçim her dokumada, içleri farklı farklı bezenerek tekrar tekrar kullanılmıştır. Genellikle dokumanın merkezinde yer alan bilgi yetersizliği yüzünden benzetme yaparak, baklava dilimi dediğimiz, dörtgen Bezeme Çizim No: 12. (Say 1999: 336, 350). İçi boş haldeyken Sümer yazısında da güneşi temsil etmektedir (Payzın 1992: 1). Marmaris/Söğüt Köyünde tespit ettiğimiz Alayund boyuna ait ala kilim Fotoğraf No: 10 (Say 1990: 122) üzerinde bulunan ancak Sümer yazısında (Payzın 1992: 1) dağ ve gök tanrısı temsil eden biçim hayret verici bir biçimde görülmektedir. Ne acıdır ki bu gün dokuyucular gök ve tanrısı temsil eden bu bezemeye çırpı veya goraf demektedir. Fotoğraf No: 8, 10 Bezeme Çizim No: 8, 9, 10 (Say,1990: 98)

Fotoğraf No:14

Fotoğraf No:15

Bezeme Çizim No:8

Bezeme Çizim No:9

Bezeme Çizim No:10

Bezeme Çizim No:11

Bezeme Çizim No:12

Tamka No: 5

Üregir Bezeme Çizim No: 13

Tamka No: 5 da Türk boyu olan Üregir'e (Turkay 1979: 970) ait tamka Bektik kilimlerinde kenar suyu olarak kullanılmaktadır Bezeme Çizim No:13 (Say 1999: 338).

Tamka No: 6 Iğdır

Fotoğraf No:16

Tamka No: 6 da Türk boyu olan Iğdır (Turkay 1979: 970) tamkası Alayund boyuna ait Ala kilimlerinde Fotoğraf No: 16 görülmektedir (Say1990: 126). Aynı tamka Fotoğraf No:18 de görülen Maya heykelinin göbeğinde Fotoğraf No: 17 bulunmaktadır. Bu bezemenin M.Ö 14000 yılına ait olduğu iddia edilir (Ateş 2002:177). Günümüzde ise Niğde Bor köylerinde yaşayan Bektik boyu kilimlerinde Bezeme Çizim No: 14 (Say 1999: 364) dörtlü bir bütün olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bezeme Çizim No:14

Fotoğraf No:17

Fotoğraf No:18

Sonuç

Yukarıda anlatmaya çalıştığımız örneklerde görüldüğü üzere, atalarımız olan Türkmen ve Yörüklerin yaşama serüvenleri M.Ö. buzul çağına Orta Asya'dan Sibiry'a uzanmaktadır. Tüm hayatlarını şifreleyerek, kaya, gibi doğada kolay kolay yok olmayan dayanıklı malzemeler üzerine kazımışlardır. Bu şifreleri dokumalarda da kullanmışlardır. İnançları gereği, asırlarca değişmeden anadan kıza öğretilerek, günümüze kadar ulaştırılmışlardır. Yukarıda özetleyerek yapmış olduğumuz karşılaştırmalar sonunda, görülmüştür ki, kirkitli dokumaları oluşturan bezemeler, farklı kültürlerce de kullanılmıştır. Her birine başka başka anlamlar yüklenmiştir. Neredeyse Türk eseri olmaktan uzaklaştırılmıştır. Verilere dayanarak kesin emin olduğumuz, tarihin başlangıcından beri inanç dolu, kültür hazinelerimizi, günümüzde dokuyan kadın-

larımız bile isim ve anlamlarını değiştirerek üretir olmuşlardır. Bezemeler, süs olmanın ötesine geçemez duruma getirilmeye başlanmıştır. Bilim, iz sürerek kimliklere ulaşır. İnsan hayatı için olmazsa olmazlardan biri de ait olma duygusudur. Ait olabilmek insanoğlunu hayata bağlayan en önemli gerekliliklerden biridir. Hiçbir kültür yoktur ki zamanı geldiğinde kendi gerçeğiyle bilimsel eserlerde yerini almasın. Gerçek her zaman gerçek olarak kalır. Bu yüzden, günümüzde yapıldığı gibi bilimsel malzemeler tespit edilirken il, ilçe, köy adı yerine, boy adı ile işe başlanmalıdır. Üretenlerin kimliklerine saygı gösterilmelidir. Bilim çalışanları konuya titizlikle yaklaşmayı görev edinmelidir. Varlığımızın sonsuza dek devamı için bu durum gereklidir. Kirkitli dokumalarımızın araştırılması sırasında boy isimlerimizin tespiti ve yazılması, yukarıda yapmış olduğumuz açıklama gereği önemlidir. Örn: "Bektik Kilimleri (Konya/Ereğli)" gibi.

Kaynaklar

- Ateş, Mehmet (2002), *Mitolojiler ve Semboller Ana tanrıça ve Doğurganlık Sembolleri İstanbul*: Aksiseda Matbaası.
- Buckland, Raymond (2011), *Majive Ruhsal Semboller Rehberi İşaretler, Semboller ve Alametler*, Çeviren: Derya Engin. İstanbul: Neden yayınları.
- Dönmez, Şevket (2012), "1000 YAŞINDAKİ Müslüman Kızın mezarı başında dua ettik" – Ocak NTV Dergi, S:36, s: (26-35)
- Durul, Yusuf (1987), *Türk Kilim Motifleri*, Ankara Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınları. 62 Seri V Sayı: A 3
- Eliade, Mikcea (2007), *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Taş Devrinden Eleusis Mysterialarına*, Çev: Ali Berkay. C, I, II, III ikinci baskı İstanbul: Kabalcı yayınları.
- Gündüz, Tufan (1997), *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri "Bozulus Türkmenleri 1540 – 1640* Ankara: bilge yayınları.
- Halaçoğlu, Yusuf (2010), *Türkiye'nin Derin Kökleri Osmanlı Kimliği ve Aşiretler*, İstanbul: Babıali Kültür yayınları.
- Önder, Tayyar Ali (2008), *Türkiye'nin Etnik Yapısı Halkımızın Kökenleri ve Gerçekler*, 44 baskı. Ankara: Kripto yayınları.
- Payzın, H. Sabahattin (1992), *Tarihte Dil, Yazı, Bilim ve Toplum*, İzmir: Doğruluk Matbaası.

- Radloff, Wilhelm (1995), *Manas Destanı*, Kırgız Türkçesi Metin-Türkiye Türkçesi çeviri yayınları birinci baskı Ankara: Türksoy yayınları. Yayına Hazırlayan Prof. Dr. Emine Gürsoy-Naskali
- Sakin, Orhan (2010), *16 yy. Osmanlı Arşiv Kayıtlarına Göre Anadolu'da Türkmenler ve Yörükler (Boylar, Kabileler, Cemaatler)*, İkinci baskı İstanbul: Ekim yayınları.
- Say, Nuran (1990), *Marmaris Yöresi Dokumaları (Namazlağa, Ala Çuval, Ala Kilim)*, yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara: G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____, (1999), *Niğde, Bor İlçesi Bekdik Kilimleri*, yayımlanmamış Doktora Tezi Ankara: G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____, (2011) "Çiğeli (Kene) Halı", *Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, S: 89, C:12, Y:23, s:(240-247). Ankara: Feryal Matbaası.
- Somuncuoğlu, Servet (2008), *Sibirya'dan Anadolu'ya From Siberia to Anotolia Taştaki Türkler The Turks Oh The Rock*, İstanbul: may Güngör mat. A-Z Yapı İ.S.T.
- Sümer, Faruk (1980), *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri_Boy teşkilâtı – Destanları*, İlavelerle 3 baskı İstanbul: Ana yayınları.
- Taşgıl, Ahmet (2004), *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları (M.Ö. III M.S. X asır)* Ankara: Türk Tarih Kurumu yayınları VII Dizi-Sayı 206
- Türkay, Cevdet (1979), *Başbakanlık Arşivi Belgelerine göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak Aşiret ve Cemaatler*, İstanbul:Tercüman Kaynak Eserler Dizisi